

Розділ II. ПРОБЛЕМИ І СУПЕРЕЧНОСТІ СУЧАСНОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОЦЕСУ

Part II. PROBLEMS AND CONTRADICTIONS OF MODERN CULTURAL PROCESS

УДК 37:93/94-057.875

ЄВРОПЕЙСЬКА СТРАТЕГІЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ КУЛЬТУРНОЇ БАГАТОМАНІТНОСТІ

Вербицька Поліна Василівна, доктор педагогічних наук, професор,
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів
polinaverbytska@gmail.com

У ході аналізу наукових праць зарубіжних та українських дослідників з'ясовано чинники формування ідентичності особистості в умовах культурної багатоманітності в сучасному європейському науковому дискурсі й освітній політиці. Обґрунтовано місце і роль полікультурної освіти в документах Ради Європи, ЄС, ЮНЕСКО. На основі аналізу міжнародних документів сформульовано основоположні принципи, теоретичні та методичні засоби для розвитку міжкультурного діалогу, спрямованого на формування уміння особи активно брати участь у суспільних процесах і адаптуватися до культурної, етнічної та мовної різноманітності.

Ключові слова: культурна багатоманітність, молодь, ідентичність, полікультурність, освіта, інтеркультурний вимір.

Постановка проблеми. У контексті громадянської консолідації та суспільної стабільності формування національної і культурної ідентичності молоді є актуальним викликом України. Молодь є стратегічним ресурсом демократичного розвитку України, для якого свобода, гідність та інші демократичні цінності є невід'ємною складовою власного життєвого простору.

У сучасному українському суспільстві з надзвичайною гостротою постала проблема суспільного та індивідуального вибору. Як зазначає О. Гнатюк, у дискусіях, що точаться у переломні для України моменти, зіштовхуються не тільки різні світогляди, той конфлікт має також ідеологічне підґрунтя. Зударяються відмінні візії ідентичності, два головні типи тожсамості – відкрита і закрита ідентичність, тобто ідентичність толерантна до відмінних моделей культурної ідентичності, і тожсамість, що прагне до повної гомогенності і відкидає чужі елементи [1; 66–85]. У нових соціокультурних умовах відбуваються активні пошуки нових стратегій соціальної поведінки та соціальної комунікації молодого покоління.

Водночас включення України у загальноєвропейські політичні, соціально-економічні і культурні процеси, розвиток європейської інтеграції робить важливими такий напрям діяльності, як підготовка молодих громадян країни до успішної життєдіяльності в умовах культурної багатоманітності, формування у них національної та культурної ідентичності.

Огляд останніх публікацій. Вагомий внесок в обґрунтування актуальних проблем освіти і виховання молоді у полікультурному суспільстві міститься у наукових працях А. Джуринаського, С. Рашидова, А. Солодкої, Ю. Сороки, З. Малькова, Л. Супрунової, І. Лощенової, О. Петренко, Н. Якси та інших дослідників. Однак європейська стратегія культурної ідентичності особистості в умовах багатоманітності у проекції на завдання українського суспільства є недостатньо досліджуваною.

Відтак *метою статті* є з'ясування основних чинників формування ідентичності особистості в умовах культурної багатоманітності в сучасному європейському науковому дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культурна багатоманітність розглядається європейськими дослідниками як запорука подальшого демократичного розвитку, важливим чинником суспільної консолідації. У процесі соціалізації молоде покоління розширює уявлення про соціум шляхом входження до нових соціальних груп і знайомства з новими формами суспільного життя. Існує низка соціальних чинників сучасного суспільного розвитку, здатних змінити усвідомлення людиною себе. Окрім приналежності до держави, що визначається громадянським статусом, людина ідентифікує себе з різними спільнотами та ареалами. Така різноманітність приналежності особистості стала можливою у результаті розуміння природи громадянства, що

базується на ідентичності. Як зазначає М. Рей, індивіди мають складну, багатократну ідентичність, а в багатокультурному середовищі при конструюванні ідентичності можуть звертатися до різних культур, запозичуючи цінності, символи, міфи, релігійні практики, спадщину тощо. Окрім того, носії різних культур можуть присвоювати одні й ті ж культурні артефакти як елементи, притаманні їхній культурі [7].

Роль культури у сучасному світі – сприяти набуттю особистістю досвіду співіснування у багатоманітному суспільстві, надаючи їй смисли відчуття світу, в якому вона живе. У контексті цього український філософ С.Кримський влучно підкреслив найвагомішу відмінність об'єктів культури від об'єктів природи: «об'єкти культури не лише виражають смислову інформацію про людську діяльність та спосіб життя, а й самі здатні породжувати смисли та символи» [3; 70].

Підкреслюючи націєтворчий потенціал культури у самоствердженні особистості, формуванні її ціннісних координат, С. Кримський зазначив, що нація – це здатність етносу втілювати історичний універсум, а культура – провідний чинник конституювання життя народу як індивідуальної іпостасі людства, розкриття його етнічного автопортрету, неповторного вираження загальнолюдського досвіду. Культура трансформує історичний досвід у цінності життя, творчість, символічний лад спілкування, соціальні якості, формування світу людини за вимірами блага, правди, краси. Загальнолюдська культура існує як загальнозначущий аспект національних (чи етнічних) культур [4; 82].

У цьому ж контексті артикулює роль культури в житті людини та її ціннісного вибору британський антрополог В. Гуденаф: «культура – це моделі, відповідно до яких людина сприймає певні речі, це взаємозв'язки між ними та їхня інтерпретація. Саме тому усе те, що люди роблять, або про що говорять, є продуктом їхньої культури» [10].

Проблему культурної ідентичності особистості у науковому дискурсі порушує у своїх дослідженнях О. Паттерсон. На думку дослідника, культура виражається передусім в алгоритмах мислення, які роблять специфічні культурні категорії (цінності, ідеали, традиції тощо) зрозумілими для усіх членів цієї соціальної групи. Дослідник зазначає, що в будь-якій спільноті почуття приналежності до тієї чи іншої культурної групи – релігійної, мовної, соціальної, професійної, не є вирішальною для людини. Вона може втрачати зв'язок з однією групою й успішно віднаходити себе в середовищі іншої групи тієї ж категорії. Попри те, відчуття приналежності саме до етнічної групи є домінуючим і остаточним [13; 151–178].

Підкреслюючи зв'язок культури і процесу соціалізації, німецький дослідник полікультурного виховання Д. Ларчер зазначив, що впродовж свого життя особистість засвоює різноманітні складові культурного континууму, зокрема правила поведінки, традиції, звичаї. Ці культурні прояви є вже не природними, а набутими в процесі соціалізації, і саме вони складають основу різних норм поведінки і, відповідно, культурної самобутності певної групи [12; 4].

Порівнюючи культуру з айсбергом, Г. Фенес та К. Гапгуд, відзначають, що видима частина культурного пласту чітко усвідомлюється особистістю та виявляється духовно чи матеріально. Проте, інший пласт культури є не видимим, а його пізнання здійснюється на підсвідомому рівні. Відповідно під час ознайомлення зі своєю чи іншими культурами суспільна традиція концентрується на першому пласті, обираючи об'єктом уваги такі помітні та яскраві культурні категорії як народні танці, пісні, легенди, вірування, одяг, їжу, предмети побуту тощо [9; 7].

У контексті зазначеного вище український дослідник П. Кендзьор характеризує сутність культури як специфічний спосіб людської діяльності, сукупність моделей мислення, символів, цінностей та норм, що формують ідентичність особистості. Він розкрив концепт «культура» через різноманітні рівні її пізнання – візуально-демонстраційний та психолого-поведінковий, що, в свою чергу, включає філософсько-педагогічний, комунікативний, психологічний, естетичний, соціальний, побутовий аспекти [2].

На думку П. Кендзьора, традиційні елементи культури, що складають її духовну спадщину, здебільшого являють її фольклорно-обрядову складову і є поширеною практикою суспільної репрезентації певних культурних груп. Ці елементи складають візуально-демонстраційний рівень культури, який сприймається індивідом, як правило, на свідомому рівні. Інші рівні пізнання культури визначають її психолого-поведінкову природу, мають більш глибокий та часто прихований характер і сприймаються особистістю головним чином на підсвідомому рівні. Саме до підсвідомого рівня пізнання культури дослідник відносить окремі характеристики, що відображають специфіку поведінки представника тієї чи іншої культури у комунікативній, побутовій, соціальній, психологічній та естетичній сферах [2].

Аналіз освітніх документів, ухвалених Радою Європи, Європейським Союзом, ЮНЕСКО свідчить, що підготовка молоді до ефективної взаємодії в умовах культурної різноманітності посідає поважне місце в європейському освітньому просторі.

Як зазначає О. Локшина, у матеріалах звіту Міжнародної комісії з освіти ЮНЕСКО 1997 р. сформульовано виклики для освіти в умовах багатокультурного суспільства, а також підкреслено завдання – засвоєння молоддю культурних надбань власного народу і формування шанобливого ставлення до інших культур [5]. У доповіді міжнародної комісії ЮНЕСКО «Про глобальні стратегії розвитку освіти в XXI столітті» зазначено, що однією з найважливіших функцій сучасної освіти є навчити людей жити разом, допомогти їм перетворити взаємозалежність держав та етносів у свідому солідарність. Тому освіта має сприяти усвідомленню індивідом своєї ідентичності, визначення свого місця в світі [5].

Причиною уваги країн Європейського Союзу є посилення єдності в суспільстві та залучення громадян до активної участі в суспільному й політичному житті. У Заключній Декларації XXI сесії Постійної Конференції європейських міністрів освіти (Афіни, 10-12 листопада 2003 р.) зазначено, що однією з основних проблем освіти в сучасній Європі є розвиток культурної різноманітності на базі засадничих принципів прав людини. Відтак «громадянство в Європі має спиратися на такі цінності, як взаєморозуміння, міжкультурний і міжрелігійний діалог, солідарність, рівність жінок і чоловіків, гармонійні відносини між людьми й народами» [8; 34].

Основними принципами освітньої політики у країнах Європейського Союзу визначено створення можливостей для збереження власної культурної ідентичності індивіда, а також ефективної міжкультурної взаємодії. Як зазначається у Меморандумі безперервної освіти Європейського Союзу, європейці живуть у складному соціально-політичному середовищі, де повноцінний розвиток особистості стає неможливим без уміння активно брати участь у суспільних процесах і адаптуватися до культурної, етнічної та мовної різноманітності. І лише освіта у найширшому розумінні цього процесу може допомогти в їх реалізації [6].

Аналіз європейських освітніх документів свідчить, що загалом досягнуто консенсусу, що демократія, свобода, повага до прав людини, солідарність та участь є фундаментальними цінностями, а підготовка громадян, котрі володіють вмінням здійснювати зважений і раціональний вибір, вміють критично мислити та аналізувати інформацію, розуміють значення права, терпимо ставляться до інших поглядів, активно цікавляться суспільним, політичним та економічним життям є базовою умовою демократичного розвитку.

У Білій книзі Ради Європи, затвердженій у 2008 р. міністрами іноземних справ 47 країн-членів організації, сформульовано зміст міжкультурного діалогу як відкритого обміну думками на основі взаєморозуміння та поваги між особами й спільнотами з різним етнічним, культурним, релігійним минулим і спадщиною, що базується на взаєморозумінні та повазі. У документі сформульовано основоположні принципи, теоретичні та методичні засоби для розвитку міжкультурного діалогу. У цьому документі у сучасний науковий тезаурус введено новий термін – «інтеркультурність», що вказує не лише на визнання багатоманітності як об'єктивної реальності, а й розвиток позитивної взаємодії та солідарності» [14].

Метою інтеркультурного виміру освіти, на думку дослідників, є розвиток толерантності як: розуміння та позитивне сприйняття різноманітності у суспільному, політичному, культурному аспектах; взаємоповаги та поваги до інших; готовності визнавати право та вибір інших людей; уміння відстоювати власну позицію; поміркованість у публічному вираженні ідентичності; взаємоповага у спілкуванні з іншими людьми [11].

Застосування інтеркультурного підходу в освітній практиці зумовлена багатокультурною природою будь-якої спільноти та передбачає ознайомлення із способами подолання виявів ксенофобії, расизму, насильства, дискримінації; налагодження співпраці та відчуття соціальної відповідальності між різними культурними громадами; виховання поваги до прав людини; розвиток демократичного громадянства, громадянської відповідальності кожного члена соціуму; виховання почуття емпатії, що поглиблюється міжкультурним діалогом. Наголос робиться на навчанні, сприянні міждисциплінарним підходам у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін, які розглядають етичні, політичні, суспільні, соціокультурні, філософські та релігійні питання [8].

Отже, активна громадянська позиція, толерантність, повага до прав і гідності людини, патріотизм та інші важливі якості безпосередньо пов'язані із позитивним ставленням особистості до різноманітності в різних її виявах. Це потребує розвитку міжкультурної компетентності особистості різного соціального, культурного і релігійного походження. Ця загальна компетентність включає такі здатності: чутливість до різних культурних і релігійних джерел людської різноманітності; уміння спілкуватися з іншими і вести діалог; навички конструктивного співіснування; уміння досліджувати різні культурні практики, розглядати суперечливі питання; критичне мислення та особиста рефлексія.

Висновки. Таким чином, у сучасній проблемній ситуації важливого значення набуває якісне формування ідентичності особистості, здатності і готовності молодої людини до усвідомленого

соціального та політичного вибору, активної участі у суспільних процесах, встановлення конструктивних відносин на засадах соціального партнерства. Відтак, важливим суспільним завданням вищих навчальних закладів є підготовка молоді до відповідальної та усвідомленої участі у демократичній державі в умовах культурної різноманітності. Представлені результати дослідження не вичерпують усієї проблеми та потребують подальшого наукового дослідження.

Список використаної літератури

1. **Гнатюк О.** Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність / О. Гнатюк / Пер. з польс. – Київ : Критика, 2005. – 528 с.
2. **Кендзьор П. І.** Інтеграція через діалог. Система організації полікультурного виховання у школі : [Монографія] / П. І. Кендзьор. – Львів : Панорама, 2016. – 416 с.
3. **Кримський С.** Під сигнатурою Софії / С. Кримський. – Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. – 367 с.
4. **Кримський С. Б.** Архетипи української культури / С. Б. Кримський // Вісник Нац. акад. наук України. – 1998. – № 3–4. – С. 77–87.
5. **Локшина О. І.** До питання про якість освіти та її забезпечення: концептуальні розвідки у зарубіжжі та здобутки України / О. І. Локшина // Порівняльно-педагогічні студії. – 2013. – № 4 (18). – С. 73–78.
6. **Меморандум безперервної освіти Європейського Союзу** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ec.europa.eu/education/policies/III/life/memoen.pdf>
7. **Рей М.** Дискусійні питання політики полікультурної освіти, тренування і навчання / М. Рей / Пер. з англ. – Львів : ЗУКЦ, 2008. – 24 с.
8. **Релігійна багатоманітність та міжкультурна освіта** / за ред. Дж. Кіста / Пер. з англ. – Львів : ЗУКЦ, 2008. – 100 с.
9. **Fennes H.** Intercultural learning in the classroom: crossing borders / Fennes H., Hapgood K. – Redwood book. Trowbridge, Great Britain, 1997. – 312 p.
10. **Goodenough W. H.** Explorations in Cultural Anthropology: Essays in Honor of George Peter Murdock / Goodenough W. H. – New York : McGraw-Hill Book Company, 1964. – 216 p.
11. **Intercultural competences.** Conceptual and Operational Framework. UNESCO, 2013.
12. **Larcher D.** Das Kulturschockkonzept, ein rehabilitierungsversuch / Larcher D. Institut für Interdisziplinäre Forschung und Fortbildung der Universität Innsbruck, Innsbruck, 1993.
13. **Patterson O.** Ethnicity theory and experience. Context and choice in ethnic allegiance / Patterson O. Cambridge, MA Harvard University Press, 1975. – 309 p.
14. **White Paper on Intercultural Dialogue.** «Living Together As Equals in Dignity» / Council of Europe. – Strasbourg Cedex, 2008. – 61 p.

References

1. **Hnatiuk O.** Proshchannia z imperiieiu. Ukrainski diskusii pro identychnist / Olia Hnatiuk / Per. z pols. – Kyiv : Krytyka, 2005. – 528 s.
2. **Kendzor P. I.** Intehratsiia cherez dialoh. Systema orhanizatsii polikulturnoho vykhovannia u shkoli : [Monohrafiia] / P. I. Kendzor. – Lviv : Panorama, 2016. – 416 s.
3. **Krymskyi S.** Pid syhnaturoiu Sofii / S. Krymskyi. – K. : Kyievo-Mohylianska akademiia, 2008. – 367 s.
4. **Krymskyi S. B.** Arkhetypy ukrainskoi kultury / S. B. Krymskyi // Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. – 1998. – # 3-4. – S. 77–87.
5. **Lokshyna O. I.** Do pytannia pro yakist osvity ta yii zabezpechennia: kontseptualni rozvidky u zarubizhzi ta zdobutky Ukrainy / O. Lokshyna // Porivnialno-pedahohichni studii . – 2013. – #4 (18). – S. 73–78.
6. **Memorandum bezpererвної osvity Yevropeiskoho Soiuzu** [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ec.europa.eu/education/policies/III/life/memoen.pdf>.
7. **Rei M.** Dyskusiini pytannia polityky polikulturnoi osvity, trenuvannia i navchannia / M. Rei / Per. z anhl. – Lviv : ZUKTs, 2008. – 24 s.
8. **Relihiina bahatomanitnist ta mizhkulturna osvita** / za red. Dzhona Kista / Per. z anhl. – Lviv : ZUKTs, 2008. – 100 s.
9. **Fennes H.** Intercultural learning in the classroom: crossing borders / Fennes H., Hapgood K. – Redwood book. Trowbridge, Great Britain, 1997. – 312 p.
10. **Goodenough W. H.** Explorations in Cultural Anthropology: Essays in Honor of George Peter Murdock / Goodenough W. H. – New York : McGraw-Hill Book Company, 1964. – 216 p.
11. **Intercultural competences.** Conceptual and Operational Framework. UNESCO, 2013.
12. **Larcher D.** Das Kulturschockkonzept, ein rehabilitierungsversuch / Larcher D. Institut für Interdisziplinäre Forschung und Fortbildung der Universität Innsbruck, Innsbruck, 1993.
13. **Patterson O.** Ethnicity theory and experience. Context and choice in ethnic allegiance / Patterson O. Cambridge, MA Harvard University Press, 1975. – 309 p.
14. **White Paper on Intercultural Dialogue.** «Living Together As Equals in Dignity» / Council of Europe. – Strasbourg Cedex, 2008. – 61 p.

A EUROPEAN STRATEGY OF THE PERSONALITY'S IDENTITY IN THE CULTURAL DIVERSITY CONDITIONS

Verbytska Polina, Professor,
the Department of History, Museum Studies and Cultural Heritage,
Lviv Polytechnic National University, Lviv

In the course of analyzing the scientific works of foreign and Ukrainian researchers there have been elucidated the factors of the formation of personality's identity in the cultural diversity conditions in the contemporary European scientific discourse and educational policy. The place and role of multicultural education in the documents of the Council of Europe, EU and UNESCO have been substantiated. On the basis of analyzing the international documents there have been formulated the fundamental principles, theoretical and methodological means for developing the intercultural dialogue aimed at a personality's ability to participate actively in the social processes and to adapt to cultural, ethnic and linguistic diversity.

Key words: cultural diversity, youth, identity, multiculturalism, education, intercultural dimension.

UDC 37:93/94-057.875

A EUROPEAN STRATEGY OF THE PERSONALITY'S IDENTITY IN THE CULTURAL DIVERSITY CONDITIONS

Verbytska Polina, Professor,
the Department of History, Museum Studies and Cultural Heritage,
Lviv Polytechnic National University, Lviv

The aim of this article is to explore the factors of the formation of the personality's identity in the cultural diversity conditions in the contemporary European scientific discourse and educational policy.

Research methodology. The international and national scientific publications on the subject and the documents of the international organizations, such as Council of Europe, UNESCO, EU have been reviewed.

Results. It has been found out that the inclusion of Ukraine into the European political, socio-economic and cultural processes, the European integration development, forms an important social demand in the Ukrainian education for training youth for a successful life activity in the cultural diversity conditions. On the basis of analyzing the scientific works of foreign and Ukrainian researchers there has been explored the mission of culture in the modern diverse society, its role in socialization and formation of the personality's identity. According to the analysis of the international documents there have been formulated the fundamental principles, theoretical and methodological means for developing the intercultural dialogue aimed at a personality's ability to participate actively in the social processes and to adapt to cultural, ethnic and linguistic diversity. There has been investigated the essence of the term «interculturalism», included into the modern scientific thesaurus, which points to the development of positive interaction and social solidarity. There has been substantiated the aim of intercultural dimension of education which means the development of the understanding and positive perception of diversity in social, political and cultural aspects; mutual respect and respect for others; willingness to acknowledge the right and choice of other people.

Novelty. An attempt is made in this paper to present the main international approaches in youth education in the conditions of social diversity and multiculturalism which are the landmarks of the Ukrainian education as an essential part of the world educational space.

The practical significance. Ukrainian educators may use the article information for introducing an intercultural approach to education of students.

Key words: cultural diversity, youth, identity, multiculturalism, education, intercultural dimension.

Надійшла до редакції 29.10.2017 р.

УДК 008(430):94(325)

**КРИЗА ЄВРОПЕЙСЬКОГО МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ:
НІМЕЦЬКИЙ ДОСВІД**

Бабкін Віктор Олексійович, аспірант, Київський
національний університет культури і мистецтв, м. Київ
korn@niss.gov.ua

Аналізуються особливості мультикультурного розвитку європейських країн в умовах глобалізації. Досліджуються міграційні процеси, окреслюються умови мирного міжкультурного співіснування іммігрантів і корінного населення ФРН. Акцентовано увагу на проблемі адаптації мусульманських громад до європейського громадянського суспільства. Виявляються причини посилення правих радикальних політичних рухів в європейських країнах. Переосмислюється роль і значення мультикультуралізму, покликаного призвести до безконфліктності сучасних мультикультурних суспільств.